

KÖRNYEZETPSZICHOLÓGIAI PROJEKTEK A FELSŐOKTATÁSBAN¹

PROF. DR. DÜLL ANDREA
ELTE EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM, PSZICHOLÓGIAI INTÉZET,
BUDAPEST
DULL.ANDREA@PPK.ELTE.HU

ABSZTRAKT

A környezetpszichológia (amely szerint az ember és környezete egymás nélkül nem értelmezhető) Magyarországon is fokozatosan nyert teret eleinte az építészképzésben, majd más tervezői területeken (pl. tárgytervezés), és végül (utoljára) a pszichológusképzésben. A pszichológiában a környezetpszichológiával szemben világszerte és itthon is kezdetben a tudománytörténeti kontextussal jól magyarázható meg nem értés mutatkozott. Ma már a terület oktatási térnyerésével és szervezeti fejlődésével egyre terjed a környezetpszichológus szakértői tevékenység. A környezetpszichológiai felsőoktatási projektjek során a környezetszakmák (építész, dizájnér, tájtervező stb.) képviselőinek szakmai intuícója, tapasztalatai működő pszichológiai tartalommal telítődnek, a pszichológusszakma pedig tudatosítja, hogy a lélektani folyamatok megértése, támogatása hatékonyabban történik azok szociofizikai kontextusában.

KULCSSZAVAK: Környezetpszichológia, ember-környezet tranzakció, inter- és transzdiszciplinaritás, transzdiszciplináris projektmunka

BEVEZETŐ

1. AZ ANYAGI/TÁRGYI KULTÚRA MARGINALIZÁLÓDÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN ÉS A PSZICHOLÓGIÁBAN

Az objektív, fizikai világot kutató természettudomány és a szubjektív, szellemi szférát vizsgáló társadalomtudomány a 20. századra – részben a felvilágosodás kartézianus dualizmusa nyomán – teljesen egyértelműen elkülönültek. Az anyagi kultúrát a szubjektumok világától elválasztó „dualista vagy redukcionista felfogás” (Miller, 1994, idézi Berta, 2008) erősen hozzájárult ahhoz, hogy a tárgyi kultúrát és a fizikai környezetet a 20. századi társadalomtudomány (Olsen, 2006) és a pszichológia is figyelmen kívül hagyta (lásd részletesen Düll, 2017a). A pszichológiára is jellemző volt a 20. századi „naiv humanizmus, amely a személyeket anyagi kultúrájuk kontextusán kívül, illetve az abból fakadó kényszerektől függetlenül képzelel el, és ezáltal létrehoz egy dichotómiát az emberek és a tárgyak között” (Miller & Tilley, 1996, idézi Berta, 2008, 34. old.), annak ellenére, hogy – már a környezetpszichológia 1960-as években lezajlott kialakulása előtt mintegy 70 évvel korábban is – felmerült az a gondolat, hogy a tárgyi környezet fontos lélektani értelemben kitüntetett. William James (1890, idézi Greenwald & Pratkanis, 1984/1992), a pszichológia egyik alapító atyja, a fizikai környezet és az én viszonyáról azt írja, hogy az ember énjének az a része, amelyet képes tudatosan is megfigyelni, vagyis az empirikus én, társas és spirituális összetevői mellett materiális komponenst (testre

¹ A tanulmány írása az ELTE Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program (1783-3/2018/FEKUTSRAT) keretében valósult meg az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával.

vonatkozó tudás, család, otthon, birtokolt tárgyak és az ezekhez való érzelmi viszonyulás, valamint a birtoklás, díszítés, a „valamit létrehozni” vágya) is tartalmaz. Neisser (1988/1992) a jamesi nézethez nagyon is illeszkedő „ökológiai én” koncepciójában kifejti, hogy az ember érzése „onnan ered, hogy a személy önmaga van saját vizuális mezője középpontjában, és így minden – cselekvési, gondolati vagy érzelmi – kontroll alá vont tárgy és környezet az ökológiai én részévé válik. Ez a helyidentitás kialakulásában alapvető. A tárgyak, helyek tehát – környezetpszichológiai értelemben semlegesen, azaz értékítéletmentesen – az énmeghatározás részei” (Düll, 2017, 24. old).

1. 1 A pszichológia és a (szocio)fizikai környezet – környezetpszichológia

Az 1970-es évekre a százéves történettel bíró pszichológia objektív, ok-okozati összefüggéseket feltárni képes egzakt, laboratóriumi tudománnyá vált – lényegében tehát természettudományként működött (vö. Pléh, 2010). Ugyanakkor a pszichológiára máig jellemző, hogy kettős kötődésű, a társadalom- és természettudomány határmezsgyéjén működő tudományként definiálja önmagát. Ennek ellenére a 20. század 60-as éveitől a főáramú pszichológia minimalista szemléletű (Stokols, 1990) volt: a környezetet (ha egyáltalán foglalkozott vele) úgy tekintette, hogy az a használók viselkedésére egyáltalán nincs hatással, vagy a hatás elhanyagolható (Altman & Rogoff, 1987). Akik egyáltalán számításba vették a fizikai környezetet, azok vagy a társas-társadalmi kontextust tekintették környezetnek, vagy az emberre ható pontosan definiált, térben és időben diszkrét eseményként, azaz ingerként kezelték azt (lásd Düll, 2009). Az 1960–70-es években kibontakozó kognitív forradalom (Neisser, 1976/1984) nyomán a ma is főáramúnak tekinthető kognitív pszichológia dualista álláspontja szerint az élőlény és környezete teljesen különálló: környezet élőlénysemleges (Cutting, 1982), a pszichológiai működések pedig környezetsemlegesek (Düll, 2007). A környezet feldolgozhatatlan mennyiségű ingert jelent, és a korlátozott észlelési, figyelmi, memória- stb. kapacitású észlelőnek gazdaságos információfeldolgozás útján szelektálnia kell az ingereket, hogy jól strukturált kognitív reprezentációkba szervezhesse azokat, vagyis mentálisan megkonstruálhassa a világ jelentését. A kognitív-konstruktív szemlélet alternatívája az észlelés ökológiai pszichológiája (Gibson, 1979), amely az élőlény-környezet dualizmust elutasítva, észlelő-környezet koalícióban, kölcsönhatásban gondolkodik (Shaw & Turvey, 1981): a „környezet nem általában létezik, hanem annak a vonatkozásában, amit körülvesz, azaz mindig valamilyen fókusz vonatkozásában. A környezet mibenlétére vonatkozó kérdések nem válaszolhatóak meg anélkül, hogy ne határoznánk meg annak az élőlénynek a természetét és mibenlétét, aki vagy ami a környezet fókuszpontja” (Szokolszky & Düll, 2006, 9. old.), és fordítva: egyetlen élőlény (így az ember) működései sem érthetők meg a környezet „komolyan vett” értelmezése nélkül. Ebben a tanulmányban a fizikai környezet (ideértve az épített/természeti/virtuális) és a viselkedés kapcsolatának inter- és transzdiszciplináris megközelítését tárgyalom, azonban kifejezetten fontos a környezettel kapcsolatos viszonyulások, a pro-environmentális attitűdök tudományközi együttműködésben történő kutatása is, amelyre itt nem térek ki részletesen (lásd pl. Steg, van den Berg, & de Groot, 2013; Düll, 2017a).

Az ökológiai pszichológia rokona, az 1960–70-es években kialakuló környezetpszichológia deklarálta, hogy a környezet szociofizikai természetű: „az egyén nemcsak szétszórt [...] fényekre és hanghullámokra, alakzatokra és struktúrákra, tárgyakra és terekre reagál, hanem a *másik személyre*, miközben meghatározott *céllal* specifikus *aktivást* végez adott *helyen* (Proshansky, Ittelson, & Rivlin 1970a, 28. old. – kiemelés az eredetiben és DA), ugyanakkor az ember-környezet kölcsönkapcsolat (tranzakció, Altman & Rogoff, 1987) nem tudatosuló természetű: a „környezet az, ami körülvesz bennünket (etimológiailag a „körülvevés” a környezet szó más nyelvű alakjaiban is jelen van). A környezetpszichológiai vizsgálatok, projektek egyik legfontosabb nehézsége (és egyúttal egyik legizgalmasabb módszertani kihívása) épp az ember-környezet kölcsönhatás jellemzően nem tudatosuló jellege (vö. Düll,

2009; Dúll & Varga, 2015). Ezért lép ki a kezdetektől a környezetpszichológia a kutatólaboratóriumokból a terepre, és már kezdeti szakaszának elejétől nagy léptekkel haladt az unidisziplinaritáson és a multidisziplinaritáson át az interdisziplinaritás (majd manapság a transzdisziplinaritás) felé.

Tulajdonképpen a nemzetközi környezetpszichológia működése első szakaszának vége felé indult el a hazai környezetpszichológia (Dúll, 2009), majd a környezeti kommunikáció (Dúll, 2014) kialakulása. A környezetpszichológia szülőföldjén, Észak–Amerikában a szociálpszichológiából – részben annak kritikájaként – fejlődött ki. Itthon, Magyarországon a kísérleti általános pszichológiából formálódott meg a terület a környezeti kommunikációval együtt, a memóriakutatásokkal kapcsolatos saját szakmai hiányérzetem nyomán (Dúll, 2012, 2017a).

2. REMATERIALIZÁLÓDÁS, REHUMANIZÁLÓDÁS ÉS A KÖRNYEZET TÁRSADALMASÍTÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN

Az elmúlt évtizedekben lezajlott a tárgyak és a tér újrafelfedezése, a „társadalomtudományok rematerializálása” (Woodward, 2007, 28. old.); a kulturális és anyagi fordulat (*cultural and material turn* – a modern vagy „új” anyagikultúra–kutatás / *new material culture studies*) során és nyomán a 60-as években a tárgyak, a tárgyi világ iránti társadalomtudományi érdeklődés erősödött (lásd pl. Berta, 2008). „Az anyagi fordulat bekövetkezése arra a felismerésre vezethető vissza, hogy a bennünket körülvevő dolgok nem marginális jelentőségűek – éppen ellenkezőleg: a szubjektumok és a dolgok állandó interakcióinak, kölcsönhatásának és egymásra utaltságának köszönhetően a tárgyak tanulmányozása nélkülözhetetlen velejárója a legtöbb társadalomtudományi kutatásnak.” (Berta, 2008, 33. old.).

A kulturális fordulat ugyanakkor a környezet társadalmasításával (Szijártó, 2007) is együtt járt. A térbeli fordulat (*spatial turn*) azt jelenti, hogy a „hatvanas évek közepétől a társadalomban, s annak szellemi irányultságában [...] jelentős átalakulások mentek végbe. A társadalom ’térbelisége’ megváltozott. A korábbi statikus helyhez kötöttség megszűnt, az életvilág keretei ’globalizálódtak’. Mindez hatott nemcsak a társadalom gazdasági és politikai folyamataira, hanem a térről való gondolkodásra, a tér kutatására is. A folyamatok, a társadalmi háttér megértése olyan új problémákra hívta fel a kutatók figyelmét, mint például a városi terek olvasatai, a tér alkotásának, létrehozásának a fontossága [...] vagy éppen a terek birtokbavételének formái, gyakorlata” (Izsák & Dúll, 2014, 72. old.). Ezzel párhuzamosan a téri és tárgyi környezettudományokban (pl. geográfia, építészet, design) igény ébredt a környezettel kapcsolatos emberi / pszichológiai folyamatok mélyebb megértésére, és alkalmazására.

3. EMBER ÉS KÖRNYEZET VISZONYA: KÖLCSÖNÖS ÉRDEKLŐDÉS A PSZICHOLÓGIÁBAN ÉS AZ ÉPÍTÉSZETBEN

Az 1960-as évek végétől a társadalomtudományokban megnövekedett az érdeklődés az anyagikultúra– és a környezetkutatások iránt (Berta, 2008; Dúll, 2015). A pszichológia alakulása során, „ahogyan történeti fejlődése során a pszichológia részterületekre bomlott, úgy alakították ki az egyes területek ide vonatkozó fogalmi rendszerüket. Másként értelmezték, másként definiálták elméleti és műveleti szinten a környezet fogalmát például a fiziológiai pszichológiában, a fejlődéslélektanban, a szociálpszichológiában, a klinikai lélektanban vagy az 1960-es évek közepétől megerősödő kognitív pszichológiában és környezetpszichológiában.

Természetesen adódtak ehhez a tartalmi széttöredezettséghez a metaelméleti orientációból fakadó felfogásbeli különbségek: a különböző iskolák emberképe egyben különböző környezetképet is jelent” (Szokolszky & Düll, 2006, 9. old.). A környezetpszichológia formálódása az 1950–60-as években kezdődött (lásd Düll, 2009, 2017). Ekkoriban a főáramú pszichológiát – a fent említett minimalizmussal sajátos kombinációban – egyfajta instrumentális környezetszemlélet (Stokols, 1990) is jellemezte: eszerint a fizikai környezet mindössze az emberek számára fontos viselkedéses (pl. gazdasági) célok elérésének pszichológiai értelemben nem túl jelentős eszköze. A 20. század derekán épp ezért volt nagyon is sokkoló annak a felismerése, hogy számos, fizikai környezeti természetűnek gondolt környezeti probléma- (nem ritkán katasztrófa-) helyzet előidézésében, fenntartásában és így a megoldásában is kulcsszerepe van az emberi tényezőknek, tehát (legalábbis részben) pszichológiai problémák. A második világháború után például az építészettudomány – az tömeges léptékű építési és rekonstrukciós feladatok kapcsán – felismerte, hogy a pszichológiai és egyéb társadalmi tényezőket minden építészeti munkafázisban érdemes komolyan venni (Canter, 1990), majd a későbbi tanulmányok már azt hangsúlyozták, hogy a megvalósult, használatba vett épületek pszichológiai hatásaival is számolni kell. Az építészeti pszichológiáról (és a környezetpszichológiához való viszonyáról lásd Düll, 2017).

A mai álláspont szerint a „használók és a környezet viszonyát tekintve a szociofizikai környezet kialakítása és fenntartása vagy épp átalakítása, megszüntetése során gyakorlatilag minden fázisban szerephez juthat a környezetpszichológia (Canter & Lee, 1974), és az építész tervezőgondolkodásának explicit és implicit folyamatait is segítheti a környezetpszichológiai tudás” (Düll, 2017, 34. old.):

- a tervezés szakaszában az általánosan érvényes pszichológiai elveket, törvényszerűségeket célszerű figyelembe venni
- a specifikáció fázisában a tervezett fizikai környezet és az ott várható kívánatos és nem kívánatos pszichológiai jelenségek közötti kapcsolatot érdemes feltárni
- az értékelési szakaszban a megvalósult környezetek megfelelő és nem megfelelő tulajdonságait és a megnyilvánuló viselkedéssel való kapcsolatukat kell megérteni.

Mindez felhasználható (és felhasználadó) a jövőbeli környezetek tervezésekor és kialakításakor.

Az építészeti elmélet erősen normatív elmélet (Lang, 1988) is: erős leírásokat és értelmezéseket tartalmaz arra nézve, hogy mi a jó építészet, milyen készségekkel és hozzáállással rendelkezik a jó építész, milyen a jó építészeti gyakorlat és hogy kell azt megfelelően megvalósítani. A környezetpszichológiai kutatás – már a felsőoktatás során megvalósított projektek keretében is – segíthet operacionalizálni és bemérni, megvizsgálni és finomítani a tényleges környezeti kontextusban ezeket a normákat, értékeket. A környezetpszichológia mint szemlélet és mint alkalmazott tudomány az építészeti tervezés partnere lehet. Alapvető „tézise, hogy az épített/természeti/virtuális helyszínek és használók kölcsönkapcsolatban állnak, vagyis *szociofizikai környezetekről* beszélünk: az emberi viselkedés nem érthető meg annak környezeti kontextusa nélkül és fordítva, a tárgyak, a helyek pszichológiai jelentéssel bírnak. Ennek a kölcsönkapcsolatnak a megértése és figyelembe vétele segíti és gazdagítja az építészeti tervezést és árnyalt szempontokat nyújt a környezetkialakításhoz. Mivel a környezetpszichológiai szempontú építészeti tervezés a *helyek és használók közötti viszonylat* tervezése is, ilyen módon számos – a környezetpszichológiai szemlélet hiányában rejtetten maradó – térhasználati folyamat (pl. tájékozódás, kommunikáció) is tervezhető. Az így kialakított terek a kutatások szerint mind emberi, mind a környezeti szempontból kielégítőbben működnek: jobban támogatják a helyhasználók viselkedését (könnyebb a tájékozódás, hatékonyabb a tanulás és az oktatás, tartalmasabbak a társas érintkezések stb.), és maguk a helyszínek is nyernek ezzel: csökken a rombolás, gyakoribb a spontán karbantartó viselkedés

stb. Mindez azt eredményezi, hogy az emberekben nő az adott hely iránti lojalitás és megnő a helyszín vonzereje, presztízse” (Düll, 2013, 5. old. – kiemelés az eredetiben).

4. (KÖRNYEZET)PSZICHOLÓGIA ÉPÍTÉSZKÉPZÉSBEN

OKTATÁS

AZ

Granasztói Pál Ybl-díjas építész és író 1974-ben a következőket írta a Magyar Pszichológiai Szemlében: „Építésnek, még ha urbanista is, lélektani hatásokról szólni magyarázatot kívánó feladat. Az idevágó pszichológiai, szociológiai ismeretekkel nem rendelkezhet olyan mértékben, mint a pszichológusok, szociológusok. [Felszínre kerülnek] mindinkább megnyilvánuló tapasztalatok, felismerések, feltevések, [...] melyek szerint az újabb és növekvő művi környezetnek korábban nem ismert vagy nem eléggé felismert lélektani hatásai is vannak [...]. Az építész, az urbanista [...] maga lélektani s más határos tudományokba tartozó kutatásokat nem végezhet; feladata elsősorban felhasználni e tudományok ismereteit, és ahol szükséges, arra készíteni más tudományokat, hogy számos, még kellőképpen ki nem vizsgált kérdésben további vizsgálódásokat végezzenek. Ez a szerepe nemcsak onnan adódik, hogy egyedül ilyen szempontoknak a kellő ismeretében oldhatja meg teljes értékűen feladatait, hanem onnan is, hogy a már felépült épületeket, városokat, városrészeket szükségképpen figyelemmel kíséri: miféle élet folyik bennük, hogyan használják őket, hogyan válnak be, [...] milyen lélektani hatások tapasztalhatók használatuk során. Ez annál inkább fontos, mert visszahat a további tervezésekre, így módon kölcsönhatás keletkezhet építés és használat, jelen esetben a városépítés módja és annak lélektani hatásai között” (Granasztói, 1974, 36. old. – beszúrás DA). Saját, építészekkel közös projekt-tapasztalataink egyértelműen igazolják, hogy a „városépítészet és a környezetpszichológia egymást kölcsönösen stimuláló együttműködési lehetősége a közterületek kialakításában is számos lehetőséget kínál” (Düll & Pálfy, 2014. 51). Kapy Jenő építész (2006, 15. old.) nemcsak a városépítészet és a pszichológia együttműködésének lehetőségeiről ír, hanem az építészet egésze és lélektan lehetséges és egyre inkább szükségessé váló, erősítésre váró kapcsolatáról: „Sajátos magyar jelenség, hogy míg számos építészirodát a világban úgy ismerünk, hogy azok egyben jelentős kutatási programok színterei (pl. Greg Lynn, MDRDV, vagy említhetnék még másokat), tudományos élettel való legközvetlenebb kapcsolatukról nem is beszélve, nálunk a rendszerváltás után, a szakma szinte teljesen érintetlen maradt a társadalomtudományok legalapvetőbb kutatási eredményeitől is. Nem alakultak ki, vagy csak nagyon lassan alakulnak az építész műhelyek, illetve a tudományos kutatás közötti formális, informális kapcsolatok. [...] Harold Proshansky szociálpszichológus az 1970-es években kórházakat vizsgált. A vizsgálat eredménye ismert kellene legyen minden kórháztervezéssel foglalkozó szakember számára. [...] A példában számunkra nem a végeredmény fontos, hanem az a gondolkodás, amely kutatási eredményekre épülő módszert és kísérletekre épülő vizsgálatokat tud bevonni a tervezés menetébe.” (Kapy tanulmányában Proshansky, Ittelson, & Rivlin (1970b) munkájára hivatkozik.)

A pszichológia és a környezettudományok kapcsolatának megteremtésére, az ezzel kapcsolatos szemléleti változások megalapozására és fenntartására, valamint a kutatásokban és gyakorlati programokban szükséges módszertani és együttműködési készségekre jó lehetőséget kínálnak az interdiszciplináris felsőoktatási projektek.

Azzal kapcsolatban, hogy a pszichológiaoktatás szükséges-e az építészképzésben, a szakirodalomban megoszlanak a vélemények: Philip (1996) szükséges (de választható) extrának tartja, mások (Tzamer & Churchman, 1984) lényegi képzési tárgyként javasolják az etikával együtt, Mazumdar (1992, 1993) amellet érvel, hogy pszichológia oktatása szemléletformálás (a kulturális tudatosság kialakulása) miatt szükséges az építészek képzésében.

A későbbiekben Magyarországon neves építészek, Kunszt György és Kapy Jenő szerint „építészetelméleti írások közvetlenül vagy közvetetten folyamatosan hivatkoznak a szociológia, a politológia, a közgazdaságtan, a kísérleti pszichológia és a kommunikációelmélet nagy egyéniségeinek munkáira. Gondoljuk el például, hogy csak a környezetpszichológia mekkora pályát futott be az utóbbi években Magyarországon! Meg kell említeni a Düll Andrea és Kovács Zoltán szerkesztette *Környezetpszichológiai Szöveggyűjteményt* (Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998) [...]. A környezetpszichológia a környezetnek az emberre gyakorolt hatását vizsgálja (fontos, hogy nem laboratóriumi körülmények között), és ezen vizsgálatok eredményei lassan hozzáférhetővé válnak magyar építészek számára is” (Kunszt & Kapy, 2004. 77 – kiemelés az eredetiben). A kísérleti és a környezetpszichológia eredményeire szükség van az építészetben is, hiszen „az ember nincs egyedül a térben, sőt maga is számtalan pszichikai minőségben és relációban van jelen”. A pszichológia segíthet abban, hogy az építész tudja mérlegelni az építészeti beavatkozás „hasznát és kárát”, ne avatkozzon be mások életébe mérlegelés nélkül – tehát „a környezetpszichológia oktatása elengedhetetlenné vált az építészkutatásban” (i. m., 2004, 74. old.), a filozófia, a szociológia és a néprajz / kulturális antropológia mellett.

A nemzetközi és saját tapasztalatok szerint az interdiszciplináris, építészet és pszichológia együttműködésére aktívan építő építészeti és környezetpszichológia kurzusok oktatási, szakmaszocializációs és tervezési értéke igen jelentős (Romice & Uzzell, 2005; Düll, 2013; Pálffy, 2013; Düll & Pálffy, 2014), akár egyetemen belüli, akár egyetemközi kooperációban, akár inter- vagy transzdiszciplináris projektekben zajlanak. Az alábbiakban számos ilyen hazai, saját projektet felsorolok. Egy külföldi példa Romice és Uzzell (2005) interdiszciplináris közösségi tervezési műhelye (community design studio). A programban két egyetem (University of Guildford, Surrey és University of Glasgow) építész- és pszichológushallgatói dolgoztak közösen egy kurzus keretében Glasgow egyik belterületének (Rovenhill) megújításán. A projekt sikeres volt, és számos fontos tapasztalatot hozott szakmai és kommunikációs szempontból is.

5. EGYÜTTMŰKÖDÉS TRANSZDISZCIPLINÁRIS PROJEKTEKBEN

Az unidiszciplináris, határait szigorúan tartó tudományokkal szemben a diszciplínák tudományokon átívelő módon is működhetnek. A tudományközi együttműködésnek jellemzően több formáját különböztetjük meg: egyrészt multidiszciplinaritás (MD), interdiszciplinaritás (ID) és transzdiszciplinaritás (TD) (Rosenfield, 1992), másrészt társas ökológiai szempontból Stokols (2006) egy kutatás lehet szervezeti, földrajzi/téri vagy analitikus (mindegyik lehet széles vagy szűk körű). A szervezeti TD kutatások történhetnek a szervezeten belül vagy szervezetek, sőt, szektorok (hatóságok, nemzetek, régiók) között. A földrajzi kutatások lehetnek helyiek, regionálisak vagy nemzetiek/globálisak. A vizsgált probléma mentén pedig a kutatás lehet analitikus (molekuláris, pl. agykutatás) vagy moláris (pl. közpolitika). (Misra, Hall, Feng, Stipelman, & Stokols, 2011).

Multidiszciplináris együttműködés esetén több tudományterület szakemberei dolgoznak közös problémára vagy kutatási kérdésre fókuszálva, ám közöttük nincs valódi integráció, a tudományterületek / tudások juxtapozója a jellemző (Thompson Klein, 2013).

Az interdiszciplináris együttműködésre a „különböző tudományterületekhez kapcsolódó módszerek és fogalmak cseréje és kölcsönzése jellemző” (Berta, 2008, 39. old.), ez produktív, inspiráló és integratív kutatási mód, amelyben a kialakuló „szinergisztikus, integrált egész”, nagymértékben és lényegi módon túlmutat az összetevők külön-külön létrehozható produktumán és ilyen módon minőségileg új tudáshoz vezet (Crowley, Eigenbrode, O’Rourke, & Wulfhorst, 2013).

„A transzdiszciplináris kutatások több diszciplináris forrásból merítenek, miközben a tudományterületek – saját integritásuk érintetlensége mellett – integráltan működnek együtt, nemcsak nézőpontjukat tekintve, hanem aktivitásaikat tekintve is” (Dúll, 2017a, 162. old.). A TD kutatás „előszeretettel vizsgál olyan összefüggéseket és problémákat, amelyek a különböző diszciplinák érdeklődési körén kívül, a tudományterületek határai által közrefogott »senki földjén« helyezkednek el” (Berta, 2008, 39. old.), részben emiatt is, a TD kutatások mindig probléma- és gyakorlatorientáltak, a valódi életben megjelenő összetett és multikauzális helyzetekre összpontosítanak, és valódi, alkalmazható megoldásokat igyekeznek kidolgozni, rendszerelvűen működnek. A TD projektfolyamatok szerves része a kölcsönös tanulás (Carew & Wickson, 2010), és a munka- és tudásintegráció annak érdekében, hogy sikeresen tudják megoldani a valós életbeli problémákat (Thompson Klein, 2013). A TD projektek szépsége és nehézsége ugyanabban rejlik: az ilyen kutatásokban különböző területek kutatói és kutatócsoportjai között zajlanak rendkívül összetett együttműködések rövid-, közép- vagy hosszú távon. A résztvevő szakemberei természetesen sokféle szakmai kompetenciával bírnak, de pszichológiai és kommunikációs szempontból lényeges, hogy gyakran eltérő korúak, mások a tudományos és a hétköznapi tapasztalataik, különböző a szakmai szocializációjuk, sokféle kultúrából származhatnak, más időzónában és éghajlaton élnek, eltérő technológiai feltételekkel rendelkeznek stb. (Falk-Krzesinski, Contractor, Fiore, Hall, Kane, Keyton et al., 2011). Nagyon „eltérő tudásokat, értékeket és érdeklődéseket kell megvitatni, koordinálni és integrálni, ami gyakran rendkívül bonyolult, szinte minden szinten megoldhatatlannak tűnő helyzet kialakulását eredményezi (Carew & Wickson, 2010). Nehéz lehet megformálni kutatási megközelítést, támogató forrásokat és intézményi támogatást szerezni, kialakítani a projekt menedzsmentjét, tisztán és világosan állításokba foglalni, hogy mi egy ilyen kutatás terméke, elmagyarázni, hogy hogyan zajlik a dokumentálás és értékelés és így tovább. Megjegyzendő, hogy az eredmények megfelelő kommunikálása nemcsak a konkrét eredmény miatt fontos, hanem azért is, mert ez segít megérteni a transzdiszciplináris szemléletet a társadalom számára is” (Dúll, 2017a, 163-164). Rengeteg (környezet)pszichológiai tényező is hathat, például a projekttagok tudományos nézőpontjainak túl nagy hasonlósága és/vagy a kutatók tényleges téri közelsége csökkentheti az innovációt (Stokols, Harvey, Gress, Fuqua, & Phillips, 2005). A megfelelő tudományos viták és az optimális együttműködési feszültségek ugyanakkor a tapasztalatok szerint segítik a TD gondolkodást és a kreativitást, a kilépést a rögzült sémákból (Hall, Feng, Moser, Stokols, & Taylor, 2008). Viszont alááshatják az együttműködést a túlzott diszciplináris eltérések és a túl nagy fizikai távolságok, a tényleges találkozások hiánya, a túlzottan elkülönült laborok és kutatóhelyiségek – ezek ugyanis csoportfragmentációhoz és -polarizációhoz vezethetnek. A TD kutatások tehát a szociofizikai, társas ökológiai szinten is nagyon érzékeny egyensúlyra épülnek – a kérdéskör teljesebb tárgyalását lásd Dúll (2017a.)

A tudomány- és szakterületközi együttműködések rövid áttekintésének végén meg kell említeni, hogy olyan álláspontok is vannak, melyek szerint az építészet és a más területek – különös tekintettel a tudományra – házassága nem sikeres. A „tudomány és az építészet között lévő kölcsönös és rendkívül gazdag metafora-, hasonlat- és analógiarendszer ellenére az építészet és a tudomány tartalmi kapcsolatának bizonyítása, holisztikus–interdiszciplináris építészet–értelmezése nem több, mint illusztrációs technika, retorikai közhely” (Wesselényi-Garay, 2005, 11. old.). Az idézett szöveg megszületése óta eltelt másfél évtizedben világossá fokozatosan válik, hogy a transzdiszciplináris együttműködéseknek számos előnye van, például a partnerek együttműködve úgy képesek értelmezni új és összetett, valós igényekhez illeszkedő szociofizikai helyzeteket, hogy sem a kontextus vizsgálatakor, sem az esetleges beavatkozásokor sem kell feladnia egyik szakterületnek az identitását.

6. MIT ADHAT AZ ÉPÍTÉSZET A (KÖRNYEZET) PSZICHOLÓGIÁNAK ÉS FORDÍTVA?

A környezetpszichológia kialakulása óta egyszerre alapkutatási és alkalmazott tudomány, és jellemzően inter-, sőt transzdiszciplináris (Stokols, 1990; Düll, 2017a) terület. Ezért működhet a környezetpszichológia a társtudományok (építészet, területfejlesztés, környezettervezés és – kialakítás stb.) pszichológiai háttérbázisaként. „Számos nem pszichológiai szakterülettel – építészet, urbanisztika, geográfia, környezeti nevelés, környezet-, város-, és lakásszociológia, környezetgazdaságtan, a tájtervezés és így tovább – ápol szoros kapcsolatokat. Ebből is következik, hogy a környezetpszichológiában sokféle, nem pszichológiai fogalmat, paradigmát és módszert alkalmazunk, amelyeket a társterületektől 'kaptunk'. Például az építészeti gondolkodásmód, fogalmi keretek és néhány térelemzési, vizualizációs módszer [...] beépülése a környezetpszichológiai gondolkodásba és módszerkészletbe [...] segítheti a helyek, terek, épületek pszichológiai konceptualizálását. Az építészettel való szerves kapcsolat lehetővé teszi a pszichológiai kutatások eredményeinek egyértelmű átfordítását a gyakorlatba, ami sok esetben mintegy 'fordított irányból' validálhatná a környeztlélektani konstrukciókat. A (környezet)pszichológia transzdiszciplináris integrációs partnerként számít tehát az építészetre, több szempontból is. A [...] tranzakcionalizmus szélesebb értelmezése azt is jelenheti, hogy egyrészt az eredendően antropocentrikus pszichológia a mentális, érzelmi és viselkedéses lélektani folyamatokat elhelyezi a tényleges szociofizikai környezet kontextusában, megérti és tényleg komolyan veszi, hogy a fizikai környezet nem egyszerűen kerete a viselkedéseknek, hanem azzal szerves kölcsönhatásban áll. Másrészt, ha a pszichológia végre komolyan veszi a környezetet – aminek az építészettel és az egyéb környezeti társtudományokkal való szervesebb kapcsolat is feltétele –, az segít az élhetőbb helyek megteremtésében és fenntartásában. Ez persze – mivel tranzakcionalizmusban gondolkodunk – a pszichológiai működésekkel, azok változásaival szerves egységben jelentkezik. Így mind az építészet, mind a pszichológia ökológiai szempontból is hatékonyabbá válhat: a sokat használt, néha közhelyesnek tűnő 'élhető környezet' kifejezés így nyerhet új, tartalmas értelmet.” (Düll, 2017a, 40. old.)

6.1 Környezetpszichológia oktatás a hazai építészképzésben²

Saját hazai tapasztalataim – az együttműködő építész kollégákkal együtt – nagyon kedvezőek a környezetpszichológiának az építészképzésben betöltött szerepével kapcsolatban. A posztgraduális építészképzésben a BME Építőművészeti Doktori Iskolájában 1996 óta oktatom kötelező tárgyként a környezetpszichológiát, amely választott tárgyként gyakran szerepel az építész DLA-szigorlatokon, és egyre inkább jelen van az értekezésekben is. A környezetpszichológia bekerülése az építőművészeti doktori képzésbe közös témavezetéssel egy észlelés- és építészetpszichológiai DLA-disszertációt (Losonczy, 2014, társtémavezetők Pálfi Sándor és Düll Andrea) is eredményezett. Az építész kolléga később az MTA posztdoktori ösztöndíjasaként vezetésem alatt tovább dolgozott az ELTE Pszichológiai Intézetében, témája továbbra is az építészet és az észleléspszichológia viszonya (pl. Losonczy, Sarbak, & Düll, 2014) – ennek a témának a kutatására egy kutatócsoportot hozott létre az ELTE Pszichológiai Intézetében, amelyet közösen vezetünk. Az építészeti és a pszichológiai posztgraduális képzések szerves kapcsolatát jelzi, hogy egy másik, környezetpszichológiai és építészeti gondolkodást ötvöző disszertáció is beadásra került (Somogyi, 2019, társtémavezetők Düll Andrea és Cságyoly Ferenc) közös építészeti és környezetpszichológiai témavezetéssel az ELTE Pszichológiai Doktori Iskolájában (Környezetpszichológiai modul), és jelenleg végzi

² A tanulmány 3.1. alfejezete kisebb módosításokkal megegyezik Düll (2017a, 37-39. old.) a „Környezetpszichológia oktatás az építészképzésben – hazai tapasztalatok” című fejezetével.

környezetpszichológiai tanulmányait ugyanott egy építészmérnök–színdinamikai szakmérnök (témavezető: Dúll Andrea) is, aki értekezését a panelszínezés témájában írja.

A környezetpszichológia jelenléte a BME posztgraduális építészképzésében számos rövid- és hosszú távú együttműködést alapozott meg építész kollégákkal a képzés keretein belül és kívül egyaránt. Néhány példa – a teljesség igénye nélkül – a belső projektekre:

- *Illeszkedés és újítás 2011*: Budai Vár, Szent György tér (Csíki, Dombóvári, & Tánczos, 2011)
- *Közösség és építészet 2012* (Szabó, 2012)
- *MENZA Projekt 2016* (Budapest Főváros XII. Kerület Hegyvidék Önkormányzata, BME Építészmérnöki Kar Építőművészeti Doktori Iskolája és Moholy-Nagy Művészeti Egyetem együttműködése) – kutatásvezető: Somogyi Krisztina, környezetpszichológus tanácsadó: Dúll Andrea. Lásd Somogyi (2016); Balázs, Beke, Ónodi, & Radnóczy (2016); Biri, Bordás, Giap, & Ilyés-Fekete (2016); Lassu, Máthé, Tóth, & Weizkopf (2016); Skaliczki, Soltész, Stein, & Szabó (2016).

Néhány, a posztgraduális képzésen kívüli projekt:

- *REPLAN: Innovatív megoldások a városi lakásproblémákra* (lásd Gerőházi, Hegedüs, Perényi, & Szemző, 2015) – 6. projekt: Közösségi lakhatás a belvárosban – Belső-Erzsébetváros (csoportvezető: Jancsó Miklós, környezetpszichológus konzulens: Dúll Andrea – lásd <http://epiteszforum.hu/replan-6-csoport>; utolsó látogatás: 2016. 11. 22.)
- „Közösségi lakóhelyek, avagy a co-housing modell” (lásd: <http://www.humusz.hu/hirek/co-housing-kozossegi-elet/20687>; http://www.mek.hu/index.php?link=Kozossegi_lakohelyek_avagy_a_co_housing_model (mindkét link utolsó látogatás: 2016. 11. 22.).

Ugyancsak része volt a környezetpszichológia a BME Urbanisztika Tanszékén működő (bár újabban nem induló) önkormányzati főépítész szakmérnöki képzésnek. A BME korábban meghirdetett, azóta megszűnt Orvosbiológiai Mérnök-képzésében (újabbán Egészségügyi mérnök-képzés³) is folyt környezetpszichológiai oktatás, az általam ott akkoriban oktatott általános pszichológiai tárgy keretein belül.

Az alapképzésben a BME Lakóépülettervezési Tanszékén a komplex tervezés tárgyat évek óta környezetpszichológiai konzultációval kísérik (jómagam, Dankó Zsófia és Jancsó Miklós építészekkel közösen). A BME Urbanisztika Tanszékén 2009–16 között a képzés szerves része volt a környezetpszichológia: a Tanszéki terv 1. és a Tanszéki terv 2. tantárgyak keretében a hallgatók minden félévben komplex módon foglalkoztak közterek tervezésével: a tervezési-tanulási folyamatot építészek (Pálfy Sándor, Varga Imre, és tanszéki PhD/DLA-hallgatók) és környezetpszichológus (Dúll Andrea) is segítették/segítik. A Tanszéki terv 1. nagyobb közterületi rendszerekkel foglalkozik. A Tanszéki terv 2. egy adott városi köztérre fókuszál. A kurzusok fontos síkja a folyamatos környezetpszichológiai konzultáció, amely a tér megismerésétől kezdve végigkíséri a tervezési folyamatot egészen a tervek értékeléséig. 2010 és 2012 őszén például a BME campusaira dolgoztak ki környezetpszichológiai szempontból is átgondolt (vö. Dúll, 2013) terveket a hallgatók (lásd Deigner, 2010; Monory & Polyák, 2013). „A campus téma és a hallgatók nagyfokú érzékenysége a környezetpszichológia hívószavait programszintre emelték a félév során. Az öt terv mindegyike környezetpszichológiai indíttatású, ami két szempontból is jótékonyan hatott a félév eredményére: egyrészt tükrözi az egyetemi hallgatók szubjektív véleményét a campus jelenlegi állapotairól, illetve az elvárásait a lehetséges megújulással szemben, másrészt tervezési programul szolgálhat egy későbbi, ›vélesben‹ való tervezéshez, olyan megközelítésben, ami a közterület tervezés hazai gyakorlatának ma még nem sajátja” (Pálfy, 2013, 1. old.). 2007 óta a környezetpszichológia (előadó/konzulens: Dúll Andrea) esetenként jelen volt az Alkotóhét programjában is, két példa:

³ <https://www.vik.bme.hu/kepzes/mesterkepzes/jelentkezes/353.html> (utolsó látogatás: 2016. 07. 06)

- *Mobilitás* (2006)
- *Paneles lakótelepek fenntarthatósága* (2007. október, lásd <http://static1.architectforum.hu/bme-alkotohet-2007>, utolsó látogatás: 2016. 11. 22.)
- *Helyzetbehozás – Moszkva tér* (<https://www.youtube.com/watch?v=a96BJrmNOZ4> – utolsó látogatás: 2016. 11. 22.).

A BME-n az egyetem keretein belül az oktatáson kívül számos kutatási együttműködés zajlott és zajlik ma is:

- *A szociofizikai önállóság első terének (első önálló környékhasználat) kifejező vizuális ábrázolása: építészhallgatók és térlaikus egyetemi hallgatók mentális térképeinek feltáró jellegű összehasonlítása* (Düll, Somogyi, Hülber, Brózik, & Szabó, 2018).
- *Lakótelepi energiatakarékosági mérések* (2011, BME Energetikai Gépek és Rendszerek Tanszék és Szociológia és Kommunikáció Tanszék, „Minőségorientált, összehangolt oktatási és K+F+I stratégia, valamint működési modell kidolgozása a Műegyetemen” c. projekt, TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0002; lásd Düll & Janky (2011), Janky, Könczöl, & Düll (2011).
- *Budakeszi Iskolaépület és Tornacsarnok* (2014, Nagy Tamás DLA, BME Lakóépülettervezési Tanszék, környezetpszichológus szakértő: Düll Andrea; http://issuu.com/kovacsng/docs/ggis_blog_0412_kis; <http://epiteszforum.hu/budakeszi-alapitvanyi-iskola> – letöltés: 2015. 08. 26.)
- *Odooproject (ODOO+)* / „Intelligens Lakás – Intelligens Környezte” című IKT pályázat – környezetpszichológus konzulens: Düll Andrea (2015, BME Lakóépülettervezési Tanszék, <http://www.odooproject.com/hu/introduction/> - utolsó látogatás: 2016. 11. 22.).
Lásd még: ODOO+ Mintatervek (Kézirat, BME Lakóépülettervezési Tanszék).

2016-ban jelent alatt egy közös könyv (Kocsis, 2016) is, amelybe a Szociológia és Kommunikáció Tanszék oktatóival (Kocsis János Balázs szociológus, Ongjerth Richárd építész, szociológus és Düll Andrea környezetpszichológus) együtt a BME Urbanisztika Tanszék két posztgraduális hallgatója (Germán Tibor és Szendrei Zsolt építészek) is írtak.

A teljesség igénye nélkül, mindössze egy-egy példával jelzem, hogy több más építész-, tervező és művészképző intézményben folyik a vezetésemmel környezetpszichológiai posztgraduális oktatási (MOME Doktori Iskola – Design/művészet és fenntarthatóság), diplomakonzulensi tevékenység (pl. Molnár Nikolett (2012) Anyag, szín, tér+fény. BSc Diplomaterv, Széchenyi István Egyetem Építész-, Építő- és Közlekedésmérnöki Kar, konzulensek: Cseh András és Düll Andrea; Kiss Tamás: *Cohousing, avagy kis telek – nagy közösség Debrecenben*, Diplomaterv, Debreceni Egyetem, konzulensek: Sándor Gergely és Düll Andrea, <http://epiteszforum.hu/cohousing-avagy-kis-telek-nagy-kozosseg-debrecenben>, utolsó látogatás: 2017. 01. 29.) és/vagy opponensi/bírálati munkát: PTE Breuer Marcell Doktori Iskola, BME Építőművészeti Doktori Iskola, BME Csonka Pál Építészeti Doktori Iskola).

Sikerült elindítanom (Kapy Jenő folyamatos inspiráló támogatásával) a környezetpszichológia képzést például a Szent István Egyetem Építészmérnök BSc szakán az Építész szakirányon (mostmár az MSc-re került a tárgy), illetve ugyancsak a SZIE-en vezetem környezetpszichológiai képzést a Tervező szakmérnök képzésben. A Debreceni Egyetem építészmérnök képzésében tavaly vezettük be a kötelező környezetpszichológia tantárgyat.

A környezetpszichológia oktatásából számos olyan szakértői projekt, valamint tudományos és művészeti együttműködés és született, amelyek kikerültek az egyetemek falai közül. Előbbire példák, a teljesség igénye nélkül:

- *Kié itt a tér? Részvétel a társadalmi tér alakításában. Mindentudas egyeteme 2.0 – kerekasztal beszélgetés, résztvevők: Alföldy György, Düll Andrea, Lakner Antal, Lévai Balázs, Moravánszky Ákos, Polyák Levente*, (https://mindentudas.videotorium.hu/hu/recordings/9144/kie-itt-a-ter-reszvetel-a-tarsadalmi-ter-alakitasaban – utolsó látogatás: 2016. 11. 22.).

- 44 230 m – Ennyire távolodtunk el a Dunától. Multimédiás nagyriport – <http://vs.hu/mega/duna-rakpart-budapest-tortenet-multimedia/> (utolsó látogatás: 2016. 11. 22.)
- M4-es metró⁴ belső tereinek kialakításának kísérése környezetpszichológiai konzultációval
- *Budapest Plage* (2003, környezetpszichológus szakértő: Düll Andrea)
- *Váci Főtér átalakítása és felújítása* (Sáros és Tsa Építésziroda, 2003–2006, környezetpszichológus konzulens: Düll Andrea)
- *Háztartási hulladék csökkentő program* (Zöld útmutató füzet) és *környezetvédelmi program* gyermekek számára (Környezetvédelmi kifestő) – 2003, Zámori Kör Közhasznú Egyesület (Pusztázamor), környezetpszichológus szakértő: Düll Andrea.
- *Mosonmagyaróvári Piarista Iskolaközpont* építészeti tervezése (CAN Architects, környezetpszichológus szakértő: Düll Andrea)

Néhány művészeti együttműködés:

- Művészeti kiállítások környezetpszichológiai elemzése: Blahó Borbála 2014. *Állami gondozott rajzok*. Kiállítás, Faur Zsófi Galéria, Budapest 2014. május (a kiállítást megnyitja és a képeket környezetpszichológiai szempontból elemezte: Düll Andrea)
- Zékány Dia 2015. *Túlterhelt enteriőr*. Kiállítás, Műszi, Budapest, 2015. június. Kiállítás záróbeszélgetés, meghívott résztvevők: Düll Andrea, Frazon Zsófia, Tillman J. A.

6.2 Környezetpszichológia a pszichológusképzésben

A pszichológia nehezebben fogadta be a környezetelvű megközelítést – világszerte (Stokols, 1995) és itthon is (Düll, 2009, 2017a). 1998-tól folyamatos kutatói, oktatói és oktatásszervezői munkám (amelyben ma már sok kiváló kollégával – például Lippai Edittel, Somogyi Krisztinával és másokkal – együttműködünk) nyomán a környezetpszichológia Magyarországon több egyetemen (ELTE, KRE, SZTE, DE, PTE) az alap- és posztgraduális pszichológusképzés részévé vált, illetve az építészképzésben több intézményben része lett az alap- és a posztgraduális képzésnek (rendszeresen: BME – vö. II.4 fejezet –, SZIE, esetileg PTE, SZE), és beépült a környezettervezők és környezeti szakemberek felsőoktatásába (rendszeresen: MOME, esetileg: Corvinus). Az ELTE-en a Környezetpszichológiai Műhely (alapító vezető: Düll Andrea) megalakulása (2004), és mai működése Környezetpszichológiai Kutatólaboratóriumként, valamint az ELTE Pszichológiai Intézetében a Gazdaság- és Környezetpszichológia Tanszék (tanszékvezető: Düll Andrea – ma Szervezet- és Környezetpszichológia Tanszék) megalakulása és működése számos kutatási és oktatási projektet tett lehetővé. Fontos felsőoktatási keretet és közeget biztosít a 2012 óta az ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskolájában a Szocializáció és társadalmi folyamatok programban (megbízott programvezető: Kende Anna) működő Környezetpszichológia modul (modulvezető: Düll Andrea). Ezek a szervezeti keretek gazdag és hatékony kontextust biztosítanak inter- és transzdiszciplináris projektek kivitelezésére az alap-, mester- és posztgraduális szinten pszichológiát tanuló egyetemi hallgatókkal. Néhány példa ezekre a projektekre, szintén a teljesség igénye nélkül:

- „A kulturális örökség gazdasági és társadalmi hatásainak feltárása (REVEAL)”⁵ nemzetközi

⁴ *Metro 4 állomásainak belső kialakítása* (Palatium Stúdió; környezetpszichológus szakértő: Düll Andrea)

Octogon, 2014/2. http://www.regi.octogon.hu/uploads/ftp/letoltesek/OCTOGON_110.pdf (letöltés: 2015. 08. 26)

Metszet, 2014/3. http://epitesimegoldasok.hu/admin/data/file/10377_metszet-2014-3-digi2.pdf (letöltés: 2015. 08. 26.)

⁵ *Economic and Social Impacts of Cultural Heritage* (REVEAL) (<http://www.forsterkozpont.hu/nemzetkozi-feladatok/nemzetkozi-projektjeink/749> – utolsó látogatás: 2016. 09. 10.).

- program: a balatoncsicsói műemlék plébániaépület felújításához kapcsolódó projekt, környezetpszichológus szakértő: Dúll Andrea (Dúll, 2017a; Fogarasi, Bodorkós, Dúll, & Nemes, 2015). A projekt támogatói: *eea grants Iceland, Liechtenstein, Norway* (a projektről: <http://eeagrants.org/project-portal/project/HU11-0003> – utolsó látogatás: 2016. 09. 10.); *Riksantikvaren, Klima og Miljødepartementet* (<http://www.riksantikvaren.no/> – utolsó látogatás: 2016. 09. 10.). Projektpartnerek: Balatoncsicsói Római Katolikus Egyházközség, Zánka–Nivegy-völgyi Borút Egyesület, Miniszterelnökség, Nemzetgazdasági Minisztérium, Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt., Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar Turizmus Intézeti Tanszék. A projekt időtartama: 2014. január 1. – 2016. április 30.
- A szociofizikai önállóság első terének (első önálló környékhasználat) kifejező vizuális ábrázolása: építészhallgatók és térlaikus egyetemi hallgatók mentális térképeinek feltáró jellegű összehasonlítása (Dúll, 2017a; Dúll, Somogyi, Hülber, Brózik, Szabó, 2018).
- Egy kistelepülés (Alsómocsolád) környezetpszichológiai vizsgálata: a lokalitásélmény (Dúll, 2017a, Dúll, 2019)
- *SafeCity: az építészeti bűnmegelőzés az iskolától az egyetemig* – együttműködő partnereink: kultúrAktív Egyesület, Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács, BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék
- *Iskolakert környezetpszichológiai hatásvizsgálata egy kistelepülés gimnáziumában* (együttműködő partnerünk: ESSRG / Environmental Social Science Research Group).

ÖSSZEGZÉS

A környezetpszichológia a világban az 1950–60-as évektől (Stokols, 1995), itthon az 1980-as évek közepétől (Dúll, 2009) kibontakozó szociofizikai környezetszemlélete lehetővé teszi az ember–környezet tranzakció természetének megértését. Ez a tudás – elméleti magyarázó értékén túl – jól alkalmazható a hatékony környezet–ember kölcsönkapcsolat támogatásában mind a környezettervezés és –alakítás, mind a humán szakmák oldaláról. Úgy vélem, hogy a környezetpszichológia és annak származékos területe, a környezeti kommunikáció (Dúll, 2014a) alapvetően kettős – alapkutatói és alkalmazási – orientációja lehetővé teszi, hogy ezek a tudományterületek önálló diszciplínaként való létükön túl a társ–környezettudományok (építészet, területfejlesztés, tárgy- és környezettervezés és –kialakítás, geográfia stb.) pszichológiai bázisaként működjenek, amit kifejezetten megkönnyít, hogy a környezetpszichológia kialakulása óta interdiszciplináris, manapság pedig már transzdiszciplináris irányultságú terület. A (környezet)pszichológia transzdiszciplináris integrációs partnerként számíthat tehát az építészetre (illetve a környezettel foglalkozó szakterületekre) és fordítva. Az együttműködések fontos bázisát jelentik a felsőoktatásban a szakmai képzések során a hallgatók kutatóként bevonásával zajló, végigvitt inter- és transzdiszciplináris projektek.

IRODALOMJEGYZÉK

Altman, I., – Rogoff, B. (1987): *World views in psychology: Trait, interactional, organismic, and transactional perspectives*, In *Handbook of environmental psychology* (Vol. 1., 7–40.) (szerk. D. Stokols, – I. Altman) Wiley & Sons, New York.

Balázs, M., – Beke, A., – Ónodi, B., – Radnóczy, L. (2016): *Kós. Kós Károly Általános Iskola*. In MENZA PROJEKT Tanulmányterv (szerk. B. Biri, – D. Máthé, – B. Ónodi, – J. Skaliczki) BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest.

https://issuu.com/bmedla/docs/kiadvany_kos_jav_crop_s/1?e=24953212/35711326 (2016. 07. 27.)

Berta, P. (2008): *Szubjektumok alkotta tárgyak – tárgyak által konstruált szubjektumok. Interakció, kölcsönhatás, egymásra utaltság: az „új” anyagikultúra-kutatásról.* Replika, 63, p29–60.

Biri, B., – Bordás, M., – Giap, T. M. T., – Ilyés-Fekete, Zs. (2016): *Jókai. Jókai Mór Német Nemzetiségi Általános Iskola.* In MENZA PROJEKT Tanulmányterv (szerk. B. Biri, – D. Máthé, – B. Ónodi, – J. Skaliczki) BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest.
https://issuu.com/bmedla/docs/jokai_fuzet/1?e=24953212/35711340 (2016. 07. 27.)

Canter, D. (1990): *In search of objectives.* In Environment and behavior studies. Emergence of intellectual traditions (p315–339). (szerk. I. Altman, – K. Christensen), Plenum Press, New York.

Canter, D., – Lee, T. (szerk.), (1974): *Psychology and the built environment.* London: Architectural Press.

Carew, A. L., – Wickson, F. (2010): *The TD Wheel: A heuristic to shape, support and evaluate transdisciplinary research.* Futures, 42, p1146–1155.

Crowley, S., – Eigenbrode, S. D., – O’Rourke, M. O., – Wulfhorst, J. D. (2013) *Introduction.* In Enhancing communication & collaboration in interdisciplinary research (p1–10). (szerk. M. O. O’Rourke, – S. Crowley, – S. D. Eigenbrode, – J. D. Wulfhorst) Sage, Los Angeles.

Cutting, J. E. (1982): *Two ecological perspectives: Gibson vs. Shaw and Turvey.* American Journal of Psychology, 95(2), p199–222.

Csíki, B., – Dombóvári, J., – Tánczos, T. (szerk.) (2011): *Illeszkedés és újítás: Budai Vár, Szent György tér.* BME Építőművészeti Doktori Iskola, tematikus év: 2010/11. BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest
http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/628-DLA_evkonyv_2010-11.pdf (2016. 05. 23.)

Deigner, Á. (szerk.) (2010): *BME – középső campus 2010.* A BME Építészmérnöki Kar hallgatóinak tervei a Tanszéki terv 2. és a szakmérnöki képzés keretében, BME Urbanisztika Tanszék, Budapest.

Dúll, A. (2007): *A környezet hatása a tanulási folyamatokra: környezet és alkalmazkodás.* In Általános pszichológia 2., Tanulás – emlékezés – tudás (p111–158) (szerk. V. Csépe, – M. Győri, – A. Ragó) Osiris, Budapest

Dúll, A. (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései – Helyek, tárgyak, viselkedés.* L’Harmattan, Budapest.

Dúll, A. (2013): *Környezetpszichológiai szempontú környezettervezés és egyetemi campusok.* In BME – Központi campus 2012 (p5–6). (szerk. R. Monory, – D. Polyák) BME Urbanisztika Tanszék, Budapest.

Dúll, A. (2015): *Letűnt korok üzenetei. Gondolatok Fábrián Zoltán Imre: Egy ókori egyiptomi sírról című tanulmányához.* In Rábeszélőtér. A szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája (pp. 489–492). (szerk. A. Dúll, – K. Varga) L'Harmattan, Budapest.

Dúll, A. (2017a): *Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai.* MTA Doktora értekezés, Budapest.

Dúll, A. (2017b): *Környezetpszichológia és környezeti kommunikáció a felsőoktatásban. In.: Épített környezeti nevelés a felsőoktatásban.* (Szerk.: Tóth Eszter) kultúrAktív Egyesület, Pécs, p41–51.

Dúll, A. (2019): *Lokalitásélmény és folyamatorientált településfejlesztés: az alsómocsoládi lakosok lokalitásélménye szerveződésének vizsgálata.* In Budapesttől Berlinig. Interdiszciplináris kalandozások (p85–119) (szerk. Berki M., – Halász L.) ELTE, Budapest

Dúll, A., – Janky, B. (2011): *Environmental attitudes and household electricity use among Budapest residents.* International Review of Social Research, 1(3), p115–131.

Dúll, A., – Kovács, Z. (szerk.), (1998): *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Dúll, A., – Pálffy, S. (2014): *On public issues and public spaces – A design course focusing on the Danube Bank in Budapest.* Periodica Polytechnica Architecture, 45(2), p47–51. <https://pp.bme.hu/ar/article/viewFile/7594/6641> (2015. 08. 03.)

Dúll, A., – Somogyi, K., – Hülber, A., – Brózik, P., – Szabó, J. (2018): *A szociofizikai önállóság első színtere: építészhallgatók és térlaikus egyetemi hallgatók mentális térképbázisainak összehasonlítása.* Magyar Pszichológiai Szemle 73, 1, p83–110.

Dúll, A., – Varga, K. (2015): *A szuggesztív környezeti kommunikáció: alapelvek és működés.* In Rábeszélőtér. A szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája (p523–555) (szerk. A. Dúll, – K. Varga), L'Harmattan, Budapest.

Falk-Krzesinski, H. J., – Contractor, N., – Fiore, S. M., – Hall, K. L., – Kane, C., – Keyton, J., – Thompson Klein, J., – Spring, B., – Stokols, D., – Trochim, W. (2011): *Mapping a research agenda for the science of team science.* Research Evaluation, 20(2), p145–158.

Fogarasi, B., – Bodorkós, B., – Dúll, A., – Nemes, G. (2015): *The Nivegy-valley Parish House Pilot Project – a community–embedded cultural heritage rehabilitation.* In Reflections on cultural heritage theories and practices (p183–196). (szerk. K. Van Balen, – A. Vandesande) Garant, Antwerpen – Apeldoorn.

Gerőházi, É., – Hegedüs, J., – Perényi, T., – Szemző, H. (szerk.) (2015): *REPLAN Innovatív megoldások a városi lakásproblémákra.* Budapest: Holcim Hungária Otthon Alapítvány. http://www.holcimotthon.hu/replankutatas/REPLAN_hun.pdf (2016. 08. 10.)

Gibson, J. J. (1979): *The ecological approach to visual perception.* Houghton Mifflin, Boston.

Granasztói, P. (1974) *A városi környezet lélektani hatásai.* Magyar Pszichológiai Szemle, 31(1), p36–48.

Greenwald, A. G., – Pratkanis, A. R. (1984): *Az én.* In Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából (p205–252). (szerk. J. László),: Tankönyvkiadó, Budapest. 1992.

Hall, K. L., – Feng, A. X., – Moser, R. P., – Stokols, D., – Taylor, B. K. (2008): *Moving the science of team science forward collaboration and creativity.* American Journal of Preventive Medicine, 35(25), p243–249.

Izsák, É., – Düll, A. (2014): *Városi „tér-fordulatok” – a város interdiszciplináris megközelítése.* In Tér-rétegek. Tanulmányok a XXI. század térfordulatairól (p69–76). (szerk. A. Düll, – É. Izsák) L’Harmattan, Budapest.

Janky, B., – Könczöl, S., – Düll, A. (2011): *Háztartási áramfogyasztás: lehetőségek és döntések – egy kérdőíves felmérés tanulságai.* Energiagazdálkodás, 52, p25–29.

Kapy, J. (2006): c. *A napi gyakorló építészet és a téralakítással kapcsolatos alapkutatások kapcsolata... Vagy annak hiánya?* Régi-új Magyar Építőművészet, Utóirat / Post Scriptum, 6(34), p15–16.

<http://kapyjeno.hu/index.php?/irasok/epiteszet-es-tarsadalomtudomany/> (2015. 08. 03.)

Kocsis, J. B. (szerk.), (2016): *Főutcák, üzletutcák – megújulás és fejlesztés.*: L’Harmattan, Budapest.

Kunszt, Gy., – Kapy, J. (2004): *Építészeti etalonok. Alkotók és művek, eszmék és irányzatok a 20. század végén.* In Épített jövőnk (p31–89). (szerk. J. Finta) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

Lang, J. (1988): *Understanding normative theories of architecture. The potential role of the behavioral sciences.* Environment and Behavior, 5, p601–632.

Lassu, P., – Máthé, D., – Tóth, G., – Weiskopf, A. (2016): *Virányos. Virányos Általános Iskola* In B. Biri, D. Máthé, B. Ónodi, & J. Skaliczki (Eds.), MENZA PROJEKT Tanulmányterv. BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest.

http://issuu.com/bmedla/docs/menza_booklet_viranyos_crop_s/27?e=24953212/35711333
(2016. 07. 27.)

Losonczy, A., – Sarbak, K., – Düll, A. (2014): *Épülethomlokzatok környezetpszichológiai elemzése.* Régi-Új Magyar Építőművészet, Post Scriptum/Utóirat, 10, p38–41.

Mazumdar, S. (1992): *Architectural education and cultural consciousness.* In Education: Where we are (p201–206). (szerk. W. L. Porter, – M. Dennis, – S. Grabow): ACSA Press, Washington.

Mazumdar, S. (1993): *Cultural values in architectural education: An example from India.* Journal of Architectural Education, 46(4), p230–238.

Misra, S., – Hall, K., – Feng, A., – Stipelman, B., – Stokols, D. (2011): *Collaborative processes in transdisciplinary research.* In Converging disciplines: A transdisciplinary research approach to urban health problems (p97–110). (szerk. M. Kirst, – N. Schaefer-McDaniel, – S. Hwang, – P. O’Campo) Springer, New York.

Monory, R., – Polyák, D. 2013. (Eds.), *BME – Központi campus* (2012) BME Urbanisztika Tanszék, Budapest.

Neisser, U. (1976/1984) *Megismerés és valóság*. Gondolat, Budapest.

Neisser, U. (1988): *Az önmagunkról való tudás öt válfaja*. In Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából (p173–203). (szerk. J. László) Tankönyvkiadó, Budapest. 1992

Olsen, B. (2006): *Scenes from a troubled engagement. Post-structuralism and material culture studies*. In Handbook of material culture (p85–103). (szerk. C. Tilley, – W. Keane, – S. Küchler, – M. Rowlands, – P. Spyer) Sage, London.

Pálffy, S. (2013): *Bevezető*. In BME-Központi campus 2012 (p1–2). (szerk. R. Monory, – D. Polyák) BME Urbanisztika Tanszék, Budapest.

Philip, D. (1996): *The practical failure of architectural psychology*. Journal of Environmental Psychology, 16, 2p77–284.

Pléh, Cs. (2010): *A lélektan története*. Osiris, Budapest.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_a_lelektan_tortenete/adatok.html (2015. 06. 02.)

Proshansky, H. M., – Ittelson, W. H., – Rivlin, L. G. (1970a): *The influence of physical environment on behavior: Some basic assumptions*. In Environmental psychology: Man and his physical setting (p27–37). (szerk. H. M. Proshansky, – W. H. Ittelson, – L. G. Rivlin) Holt, Rinehart, and Winston, New York.

Proshansky, H. M., – Ittelson, W. H., – Rivlin, L. G. (1970b) *The environmental psychology of the psychiatric ward*. In Environmental psychology: Man and his physical setting (p419–439). (szerk. H. M. Proshansky, – W. H. Ittelson, – L. G. Rivlin) Holt, Rinehart, and Winston, New York.

Romice, O., – Uzzell, D. (2005): *Community design studio: A collaboration of architects and psychologists*. CEBE Transactions, 2(1), p73–88.

Rosenfield, P. L. (1992): *The potential of transdisciplinary research for sustaining and extending linkages between the health and social sciences*. Social Science & Medicine, 35(11), p1343–1357.

Skaliczki, J., – Soltész, J., – Stein, J., – Szabó, P. (2016): *Németvölgyi. Németvölgyi Általános Iskola* In MENZA PROJEKT Tanulmányterv. (szerk. B. Biri, – D. Máthé, – B. Ónodi, – J. Skaliczki) BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest.

http://issuu.com/bmedla/docs/nemetvolgyi_fuzet_crop_s/39?e=24953212/35711345 (2016. 07. 27.)

Somogyi, K. (2016): *Menza_Zóna_Étterem_Közösségi tér_Helyszín*. In Építészet és oktatás (p268–279). (szerk. B. Kerékgyártó, – L. Szabó) BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest

Somogyi, K. (2019, benyújtás alatt): Közvetlen élmény – közvetlen építészet. Az „építés nézet” kvalitatív vizsgálata saját élményű középiskolai környezetben (témavezető: A. Düll, F. Cságoly), PhD-disszertáció. ELTE, Budapest.

Steg, L., – van den Berg, A. E., – de Groot, J. I. M. (szerk.), (2013) *Environmental psychology. An introduction*. BPS Blackwell, Malden.

Stokols, D. (1990): *Instrumental and spiritual views of people-environment relations*. American Psychologist, 45(5), p641–646.

Stokols, D. (1995): *The paradox of environmental psychology*. American Psychologist, 50(10), p821–837.

Stokols, D. (2006): *Toward a science of transdisciplinary action research*. American Journal of Community Psychology, 38(1), p63–67.

Stokols, D., – Harvey, R., – Gress, J., – Fuqua, J., – Phillips, K. (2005) *In vivo studies of transdisciplinary scientific collaboration lessons learned and implications for active living research*. American Journal of Preventive Medicine, 28, p202–213.

Szabó, L. (szerk.), (2012): *Közösség és építészet*. BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0009_kotet_04_01_epitomuveszeti_doktori_iskola_evkonyve_2011-12/evkonyv_dla_2012_sm_1_1.html (2016. 05. 23.)

Szijártó, Zs. (2007): *Tér, kultúra, kommunikáció*. In *Közösségtanulmány* (pp. 160–176). (szerk. É. Kovács) Néprajzi Múzeum, PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Szentendre–Pécs.

Szokolszky, Á., – Düll, A. (2006): *Környezet—pszichológia. Egy ökológiai rendszerszemléletű szintézis körvonalai*. In *Környezet—pszichológia* (p9–34). (szerk. A. Düll, & Á. Szokolszky) Akadémiai Kiadó, Budapest.

Thompson Klein, J. T. (2013): *Communication and collaboration in interdisciplinary research*. In *Enhancing communication & collaboration in interdisciplinary research* (p11–30). (szerk. M. O. O’Rourke, – S. Crowley, – S. D. Eigenbrode, – J. D. Wulforth), Sage, Los Angeles.

Tzamer, Y., – Churchman, A. (1984): *Knowledge, ethics, and environment. Behavior studies in architectural education*. Environment and Behavior, 16(1), p111–126.

Wesselényi-Garay, A. (2005): *Az analógiától a modellig*. Régi-Új Magyar Építőművészet. Utóirat / Post Scriptum, 5(28), p11–14.

Woodward, I. (2007) *Understanding material culture*. Sage, London.